

STANDARDA ESAS PATENTLER VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARTIŞMALI DÜZENLEMESİ

Muhammet Burak ÖZÇELİK¹

Geliş Tarihi / Received Date: 10.05.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.07.2024

Review Article / İnceleme Makalesi

Özet

Küresel ekonomide standartların önemi giderek artmakta ve çeşitli endüstri sektörlerinde uygulanan bu standartlar, ürünler arasındaki uyumlu etkileşimi kolaylaştırarak ekonomik üretimin sürekliliğini sağlamaktadır. Standarda esas patentler (SEP), özellikle telekomünikasyon sektörü gibi alanlarda, teknolojik uyumluluğu kolaylaştıran zorunlu unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Makalede, SEP'lerin küresel teknolojik standartlar içindeki yerinin yanı sıra, bu patentlerin pazardaki aktörler üzerindeki etkileri ve Avrupa Birliği'nin yeni düzenlemeleri incelenmektedir. Özellikle Avrupa Birliği'nde sıkça gündeme gelen fikri mülkiyet haklarının korunması ve pazardaki etkin rekabetin tesisi arasındaki dengenin kurulması hususuna işaret edilmekte ve etkin rekabetin tesisi için standarda esas patentlere özgü bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca makalede SEP'lerin lisanslama sürecindeki karmaşık durum ile doğan sorunlar ele alınmakta; SEP'lerin özellikle adil, makul ve ayrımcı olmayan şekilde ifade edilen FRAND şartları altında lisanslanması sürecinin de kimi hallerde uygulamadan kaynaklı sorunlara cevap vermediği tartışılmaktadır. İnceleme, literatür taramasının gerçekleştirilmesi ve Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ile ülkemizde SEP'lere ilişkin verilen emsal niteliğindeki kararların değerlendirilmesi yöntemleriyle yapılmıştır. Bu çerçevede uygulamada karşılaşılan sorunların analizi imkânı ile öğretininin SEP'lere yaklaşımının değerlendirilmesi fırsatı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: SEP, standarda esas patentler, patent, uyumlu çalışma, standartlar.

¹ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Avukat, ozcelikburakk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8430-3361

STANDARD ESSENTIAL PATENTS AND THE CONTROVERSIAL REGULATION OF THE EUROPEAN UNION

Abstract

The importance of standards in the global economy is increasing, and these standards, applied across various industry sectors, ensure the continuity of economic production by facilitating harmonious interaction among products. Standard essential patents (SEPs) stand out as essential elements that facilitate technological compatibility, especially in areas such as the telecommunications sector. The article examines the role of SEPs within global technological standards, as well as the impact of these patents on market players and the European Union's new regulations. It specifically highlights the need to strike a balance between protecting intellectual property rights and ensuring effective competition in the market, a topic frequently discussed in the European Union. The article expresses that a specific regulation for standard essential patents is needed to establish effective competition. Additionally, the article addresses the complex issues arising in the SEP licensing process and discusses that the FRAND (fair, reasonable, and non-discriminatory) terms for licensing SEPs sometimes fail to address practical problems. The review was conducted using literature review methods and by evaluating precedent-setting decisions regarding SEPs in the European Union, the United States, and Turkey. In this context, the opportunity arose to analyze the practical problems encountered and to evaluate the doctrine's approach to SEPs.

Keywords: *SEP, standard essential patents, patent, interoperability, standarts.*

GİRİŐ

Teknolojinin istikrarlı bir biçimde ve hızlı gelişimi neticesinde, ürünlerin standartlaştırılması ve belirli normlara bağlanması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Özellikle bilgi teknolojileri alanındaki gelişmeler bu süreci hızlandırmaktadır. Bunun yanı sıra teknolojinin gelişmesi standartlaşmayı teşvik ederken, bu standartlaşma teknolojinin gelişimine de yön vermektedir (de Vries, 2006: 131-132). Bu gelişmelerin ışığında, teknoloji entegre edilmiş ürün ve hizmetlerin uluslararası pazarda serbestçe dolaşımı, uyumlu standartlara ihtiyacı artırmaktadır.

Standartlar, dünya çapında üretilen teknolojik ürünlerin her coğrafyada sorunsuz çalışabilmesi için zorunlu hale gelmiştir. Örneğin, Long Term Evolution (LTE) gibi mobil telefon teknolojilerinde önem arz eden teknolojiler, bu küresel standartlara uygun olarak üretildiğinde, üretim yerinden bağımsız olarak ürünlerin Avrupa'dan Asya'ya kadar geniş bir kullanım alanı bulması mümkündür. Üreticiler için bu durum, farklı pazarlara erişim kolaylığı sağlarken, tüketiciler için de aldıkları cihazların uluslararası düzeyde kullanılabilir olması anlamına gelmektedir.

Standartların belirlenmesi sürecinde ise patentler önemli bir yer tutmaktadır. Belirli bir teknoloji standardını kullanabilmek için bu standarda dahil patentlere ihtiyaç duyulmaktadır. Patent sahipleri, buluşlarının geniş kapsamda kullanılmasını sağlamak amacıyla, bu buluşların standartlara esas patentler (SEP) olarak kabul edilmesi için girişimlerde bulunurlar. Zira teşebbüslerin patentlerinin SEP olarak belirlenmesi, bu teşebbüslere piyasada büyük bir rekabet avantajı sağlamaktadır. SEP'ler sayesinde teşebbüsler patentlerinden, lisanslama yoluyla geniş bir coğrafyada fayda sağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra SEP'ler aracılığıyla pazar entegrasyonunun kuvvetlendirilebileceği de söylenebilir. Zira özellikle tüketicinin korunması, güvenlik gibi sebepler dayanak alınarak geliştirilen standartlarda, o standarda konu ürünler için pazar entegrasyonunun geliştiği söylenmektedir (Dolmans, 2002: 165-166).

SEP'ler teknolojik uyumluluk ve ürünler arası entegrasyon konularında büyük faydalar sağlamış olsa da pazar üzerinde çeşitli olumsuz etkileri de bulunmaktadır. SEP'lerin potansiyel zararları, SEP konusu patentlerin pazar üzerinde oluşturabileceği tekeli yapılar ve lisanslama süreçlerindeki karmaşıklıklardan kaynaklanmaktadır. Özellikle, aşağıda detaylı olarak inceleneceği üzere SEP'lerin lisanslanmasında adil, makul ve ayrımcı olmayan (FRAND) şartlarının belirsizli-

ği, anlaşmazlıklara ve hukuki ihtilaflara yol açabilmektedir. Bu sorunlar, teknoloji pazarındaki rekabeti olumsuz yönde etkileyebilmekte ve kimi hallerde yenilikçi gelişmelerin önünü keserek, tüketicilere sunulan ürün ve hizmet çeşitliliğini sınırlandırabilmektedir.

SEP'lerden kaynaklanan bu endişelerin giderilmesi amacıyla Avrupa Birliği (AB) Komisyonu tarafından SEP'ler incelenmiş ve bu konuya ilişkin hem bir etki değerlendirme raporu hem de bu rapor neticesinde bir Tüzük tasarısı sunulmuştur. Tasarı ile SEP'lerin işleyişi sürecinde şeffaflığın artırılması ve rekabetçi endişelerin giderilmesine yönelik tartışmalı birtakım düzenlemeler yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında SEP'lerin rekabet hukuku boyutuyla değerlendirilmesi yapılmayacak olup, SEP'ler kapsamında ortaya çıkan sorunlar ile güncel gelişmeler doğrultusunda Avrupa Birliği gündeminde yer alan taslak çalışma incelenecektir.

1. STANDARTLAR

Sanayinin çeşitli alanlarında uygulamayla birlikte standartlar oluşmakta ve bu standartlar küreselleşen ekonomik modelde önemli bir itici güç halini almaktadır (Bera, 2015: 1-4). Bu standartlar sayesinde ürünler arasındaki uyumlu çalışma, etkileşim gibi hususlar sağlanarak ekonomik üretim içindeki süreklilik mümkün kılınmaktadır. Standartlar aynı zamanda farklı teşebbüsler tarafından tasarlanan ve üretilen bileşenlerin ve ürünlerin belirlenmiş bir şekilde birbirleriyle çalışmasına ve iletişim kurmasına olanak tanıyarak (interoperability) piyasada ürün çeşitliliği ile etkin rekabetin sağlanabilmesini teşvik eder niteliktedir. Bu tür etkileşim olanağı sağlayan standartlar ticarete önemli bir yere sahiptir. Zira bu sayede ürünlerin kapsamı kolaylıkla ulusal sınırları aşabilmektedir. Ancak bu standartlara esas olan patentlerden fayda sağlamadan belirli bir standardın korunduğu ürünlerin herkesçe üretilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu standarda uygun ürün geliştirmek isteyen teşebbüslerin bu standart kapsamındaki patentlerden yararlanması gerekmektedir. Örneğin telekomünikasyon sektöründe dünya kadar geçerli olan UMTS teknolojisine (3G) nazaran bugün standart olan ve 4G olarak adlandırılan LTE standardı kullanılmaktadır (OECD, 2014: 11). Dünyanın neresinde üretilirse üretilsin bu standarda uygun üretilen cihazlar dünyanın her yerinde çalışabilir hale gelmektedir. Dolayısıyla bu standart iletişim ağına dahil bir mobil cihaz üretmek isteyen teşebbüsün bu standarda esas patentlerden ya-

rarlanması gerekecektir. Zira standartlaşmanın teşebbüsler ağısından esaslı faydalarından birisi küresel ölçekte çalışlabilirliktir.

Belirli bir standardın benimsenmesi hukuki bir zorunluluk olarak da karşımıza çıkabilecektir. Örneğin bir ürünün pazara sunulabilmesi için belirli bir teknik standardı taşıma zorunluluğu gerekebilecektir. Özellikle güvenliğe ilişkin teknik standartlarda karşımıza çıkan bu durumda üretici ürününü pazara sunabilmek için belirli bir standardı taşıdığını ilgili otoritelere sunmak durumundadır (Memiş, 2019: 175-176).

2. STANDARDDA ESAS PATENT

Standardda esas patentler (SEP), belirli bir endüstri standardını uygulamak için zorunlu hale gelen patentler olarak ifade edilebilecektir. Başka bir ifadeyle SEP, sahibi tarafından teknik bir standardın uygulanabilmesi için zorunlu olduğu ilan edilen patenti ifade etmektedir. Bir patentin SEP olabilmesi için, bir standart belirleme kuruluğu (SBK) tarafından geliştirilen bir teknik standardda esas teşkil etmesi gerekmektedir. Bu durum standardın uygulanması için ilgili SEP'ler tarafından korunan buluşların kullanılmasının gerektiği anlamına gelmektedir (Wipusanawan, 2020: 1-3). SEP'ler, özellikle mobil telekomünikasyon sektöründe, karmaşık teknolojilerin uyumluluğunu sağlamak ve cihazların birbiriyle çalışabilirliğini sağlamak için standartlara dayanan patentli teknolojileri korumaktadırlar.

SEP sahipleri, SBK kuralları uyarınca, patentlerini adil, makul ve ayrımcılık yapmamaya yönelik FRAND (fair, reasonable and non discriminatory) şartları altında lisanslama taahhüdünde bulunmaktadırlar. FRAND terimi yerine RAND terimi de "reasonable and nondiscriminatory" (makul ve ayrımcılık yapmayan) eř anlamlı şekilde kullanılmakta olup, Amerika sınırları içinde RAND ifadesi kullanılırken Avrupa Birliği'nde FRAND ifadesi kullanılmaktadır. Ancak, bu yükümlölüklerin ifadesi eř anlamlı şekilde kullanılmakla birlikte bir SBK'dan diğerine farklılık göstermekte ve FRAND'a ilişkin açık bir tanımlama getirilmemektedir (Cotter, 2013: 1-4).

FRAND şartlarının temel hedefi ise patent hakkı sahibinin patent hakkından kaynaklı tekelci yetkisinin belirli bir endüstride standart halini alarak daha da güçlü ve rekabeti sınırlayıcı hal almasının önüne geçmektir (European Commission. Joint Research Centre Institute for Prospective Technological Studies, 2015: 7-12). Zira bir patent hakkı sahibi tekelci yetkisini kullanarak dilediğine lisans ve-

rebilecek dilediğine ise patentli buluşunun kullanımını yasaklayabilecektir. SEP ilan edilen patent durumunda ise patent sahibi teşebbüs pazardaki diğer aktörlere sahip olduğu SEP'i adil, makul ve ayrımcı olmayan şartlar altında lisanslayacağını taahhüt etmektedir.

FRAND şartlarına yönelik yeknesak bir tanımlama belirlenememesi ve bu şartların sınırlarının veya uygulanma alanının kesin şekilde belirtilememesi, FRAND kapsamında tayin edilecek lisans bedelinin yönteminin belirsiz olması gibi sebeplerle SEP sahibi ile lisans almak isteyen teşebbüs arasında lisans ücreti veya şartları konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Bir patentin SEP olabilmesi standardın belirleneceği sektörden ve standart belirleme kuruluşuna göre farklılıklar göstermekle birlikte belir bir yol haritası izlenmektedir.

Örneğin; ETSI (Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü)'de sürecin aşağıdaki şekilde ilerlediği söylenebilecektir (*ETSI, Standards Making Process, 2024*):

1. ETSI, bir teknik alanda yeni bir standart geliştirmeye karar verir.
2. ETSI, üyelerine ve ilgili taraflara çağrıda bulunarak, standarda dahil edilmesi gereken teknolojileri önermelerini ister.
3. ETSI, önerilen teknolojileri değerlendirir ve standart için en uygun olanları seçer.
4. ETSI, seçilen teknolojilerin patentli olup olmadığını kontrol eder. Eğer patentli ise, patent sahibinden standart esaslı patent olarak bildirmesini ve lisanslama şartlarını belirtmesini ister. ETSI, patentlerin ve standarda olan etkilerinin karmaşıklığı, zaman ve maliyet kaygıları gibi nedenlerle, bir patentin veya patent başvurusunun gerçekten esaslı olup olmadığını doğrulamamaktadır. Dolayısıyla SEP'e konu patent kapsamındaki buluşun patentlenebilir olup olmadığı veya patentlenebilir olduğu senaryoda ise bu patentin standarda esas olup olmayacağı hususu beyana dayalıdır (OECD 2014: 10).
5. Patent sahibi ETSI'nin isteğine yanıt verir ve patentini standart esaslı patent olarak kaydettirir.
6. ETSI, standart esaslı patentleri ve lisanslama şartlarını kamuoyuna duyurur.
7. Standart yayınlanır ve uygulanmaya başlar.
8. Standart esaslı patent sahibi, standardı kullanan diğer üreticilerden lisans ücreti talep eder.

Bir patentin standart olması halinde artık o teknik alanda kural olarak patent sahipleri patentlerinin standart olması için çabalamakta SEP'leri kullanan uygulayıcıların rekabetçi fiyatlarla lisans almasını sağlamakta ve böylece standartlara dayalı yenilikleri teşvik etmektir (Tyagi ve Chopra, 2017: 123-125).

3. STANDART BELİRLEME KURULUŞLARI

Standart belirleme kuruluşları belirli bir alanda teknik standartların geliştirilmesi ve uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Esas itibarıyla üç temel işlevinin bulunduğunu söylemek yerindedir. İlk olarak mevcut pazarda yer alan teknolojik gelişmelerin fonksiyonel açıdan farklı kombinasyonları, birbirleriyle çalışabilmesi, iç içe kullanımı gibi alanlarda mühendislik faaliyetlerinin yürütülmesi olarak ele alınabilecektir. Bir diğer işlevi ise standartlaşma işlevidir. Standartlaşma işlevi ile SBK'lar belirli bir teknolojinin ilgili pazarda standart olabileceğine karar verecektir. Bu durum seçilen teknolojiyle rekabet eden ve o teknolojiyi esas almayan alternatif teknolojik seçenekler var olduğu sürece kullanılabilir (Lerner ve Tirole, 2013: 1-2).

Son olarak ise SBK'ların düzenleyici yönü bir işlev olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenleyici olma yönü ile SEP sahiplerinin tekel gücünün sınırlandırılmasına yönelik FRAND şartları gündeme gelmektedir (Schmalensee, 2009; Swanson ve Baumol, 2005).

Bu işlevleri yerine getirebilmek amacıyla dünya üzerinde farklı konulara yoğunlaşmış birçok standart belirleme kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlara ETSI veya IETF (Internet Engineering Task Force, İnternet Mühendisliği Görev Grubu) örnek olarak gösterilmektedir. Kural olarak SBK'lar patent hakkı sahibi üyelerini lisans vermeye zorlayamamaktadır. Örneğin, bilgi teknolojileri sektörünün önemli bir SBK'sı konumunda bulunan ETSI'nin fikri mülkiyet hakları politikası incelendiğinde, lisans vermeye zorlamaya ilişkin herhangi bir hüküm içermediği görülecektir. Ancak bunun yerine patent hakkı sahibinin bir patenti standart olarak ilan edebilmesi için FRAND şartlarına ilişkin bir taahhütnamede bulunması gerektiği; aksi halde patentin SEP olarak ilan edilmeyeceği ifade edilmektedir (ETSI IPR Policy, 2023). Kaldı ki SEP sahibi kişi FRAND şartlarına uygun taahhütte bulunmama kararı olsa bile, bu durumda söz konusu SEP'inin artık standart olmayacağı anlamına gelmemektedir. Örneğin, ETSI'nin Fikri Mülkiyet Hakları Politikası'nın 8.1. maddesi uyarınca, böyle bir durumda ETSI

Genel Kurulu, alternatif teknik çözümlerin var olup olmadığını inceleyecek; eğer alternatif çözüm bulunmadığına kanaat getirirse, ETSI genel müdürü, SEP sahibinden lisanslamaya ilişkin tekrar karar vermesini rica edebilecektir. Ancak yine de SEP sahibini lisans vermeye zorlayacak bir mekanizma yer almamaktadır.

4. FRAND ŞARTLARI

Patentler SEP olarak kabul edilirken patent hakkı sahipleri de kendilerini, dönülemez bir şekilde lisansları adil, makul (kabul edilebilir) ve ayrımcı olmayan şartlarla kullandırmaya hazır olduklarını beyan etmektedirler. FRAND yükümlülüğüne uyduğu takdirde SEP sahibi kullanılan patenti için lisans bedelini tahsil edebilecektir (Pınar, 2021: 34-38). Diğer teşebbüsler ise FRAND şartlarına uygun olarak SEP'i kendi ürünlerine uygulama imkânı bulacaktır. FRAND şartlarının ne anlama geldiği ve nasıl uygulanması gerektiği, başka bir deyişle FRAND şartlarının neyi kapsadığı, bunların doğası, kapsamı ve sonuçlarının neler olduğu konusundaki anlaşmazlıkların, SEP lisanslamasındaki karmaşıklıkların ana nedenlerinden biri olduğu belirtilmektedir (Colangelo, 2023: 5). Ancak öğretilerde FRAND şartları incelenirken genellikle makul olma ve ayrımcı olmama özelliğine odaklanılmakta, adil olma unsuru ise ikinci plana konulmaktadır (Barazza, 2014: 470-472).

FRAND şartlarının var olma sebebi iki yönlü olarak ele alınmaktadır: (i) bir standartta bulunan esaslı patentin yaygın kullanımının sağlanması; böylece diğer teşebbüslerce standardın kullanımının benimsenmesi, (ii) aynı zamanda standarda esas patent hakkı sahibinin kazandırmış olduğu yeni teknolojiden yeterli ölçüde kazanım elde etmesini sağlamaktır (Geradin ve Rato, 2006: 9). Örneğin, ETSI fikri mülkiyet hakları politikasında, SEP sahiplerinin uygun bir şekilde ödüllendirilmesi gerektiğini belirterek, açıkça “standartta esas patentlerinin kullanımı için uygun ve adil bir şekilde ödüllendirilmeleri gerektiğini” ifade etmektedir (ETSI IPR Policy, 44).

Her ne kadar SBK'lar patent sahiplerinin standartlaşma başvurularında FRAND şartlarına uygun lisanslama yapacaklarına ilişkin bir taahhüt alsalar da genellikle SBK'ların FRAND'ı tanımlamadıkları görülmektedir. Bu durum belirsizlik oluşturması sebebiyle eleştirilse de FRAND şartları açısından bir serbestlik de getirmektedir. SEP'ler konusunda her bir olay özelinde serbest bir tasarrufa ihtiyaç bulunmakta olup, katı tanımlamalara yer vererek standardizasyonun yu-

karıda bahsedilen hedeflerine ulaşmasının önüne engel teşkil edebilecektir. Bu kapsamda FRAND'ı çerçeve niteliğinde bir sözleşme olarak değerlendirmek yerindedir. Bu sayede her bir olay özelinde çerçeve içindeki sübjektif unsurlar şekillenebilecektir (Siebrasse ve Cotter, 2015: 1197-1198).¹

4.1. Adil ve Makul Olma Şartı

FRAND şartları olarak anılan şartlar esasında lisanslama sürecinde adil, makul ve ayrımcı olmayan şartları ifade etmektedir. SEP sahipleri lisans süreçlerini yürütürken patent hakkından kaynaklı tekelci yetkilerini FRAND şartlarına göre lisanslama yapacaklarını taahhüt ederek sınırlandırmaktadır. Bu şartlar içinde adil ve makul olma şartlarının var olmasının temel sebebi hali hazırda patent hakkı ile tekelci bir yetkiye sahip olan kişinin bu patentini standart olarak ilan ettirmeyi başarmasından sonraki pazar konumudur (Pınar, 2021: 36-40). Zira SEP sahibi kişi lisans yapma durumu, lisans ücreti gibi önemli konularda bir hâkimiyet kazanmakta ve bu hakimiyetini kötüye kullanabilecek konumda bulunmaktadır. İşte bu sebeple SEP sahibinin FRAND şartları kapsamında lisans verebilmesi için lisans bedeli adil ve makul olmalıdır. SEP ilan edilirken patent portföyündeki çeşitlilikler, farklı ihtimalleri ortaya çıkarmakta dolayısıyla her bir somut olay özelinde bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Özellikle lisans ücretlerinin belirlenmesinde önem arz etmesi sebebiyle birçok iktisatçı tarafından adil ve makul olma hususu ele alınmış bir konudur (Geradin ve Rato, 2006: 12). Adil ve makul bir ücretin, temel patent sahibinin bir standardın benimsenmesinden önce, yani “ex ante” bir yaklaşımla elde edebileceği ücret olduğu öne sürülmektedir. Bu görüşe göre adil ve makul ücret, patent sahibinin diğer teknolojilerle açık ve önceden rekabet etme yoluyla elde edebileceği lisans ücretini ifade etmelidir (Becker vd., 1999, s. 241). Benzer şekilde FRAND şartlarının temel amacı, SEP neticesinde ortaya çıkan Pazar gücünden faydalanılarak belirlenen lisans bedellerinin önüne geçmek ise o halde FRAND kapsamında belirlenecek lisans ücretinin standart belirlenmeden önceki rekabetçi ortama referansla tanımlanması ve uygulanması daha makbul olarak görünmektedir (Swanson ve Baumol, 2005: 3-7).

Diğer taraftan, lisans bedeli kapsamında belirlenecek ücretin değerlendiril-

¹ Bununla beraber adil ve makul olma şartlarının muğlak olduğu, bir davranışın FRAND kapsamında olup olmadığına yön veren davranışın ayrımcı olmamaya ilişkili olduğuna yönelik de görüşler yer almaktadır (Gilbert, 2011, s. 856-859).

mesinde esas alınacak kriterler hususunda rekabet hukukçuları tarafından ikili bir ayırım ortaya çıkmaktadır (Yeşil, 2017: 49). İlk olarak patentin mevcut standart nezdindeki değerinin ölçülmesi yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntemle göre SEP ile rekabet içindeki alternatif teknolojilerin varlığı durumunda, lisans ücreti bu alternatifler dikkate alınarak değerlendirilmektedir (Siebrasse ve Cotter, 2015: 30-35). Bir diğer yöntem ise standardın lisans alanın ürünleri nezdindeki değerinin dikkate alınarak hesap edilmesidir. Burada teşebbüsün kendi ürünleri, ilgili pazar gibi hususlar nedeniyle SEP'e atfedilen değerden ötürü subjektif olarak farklılaşabilmektedir. İşte bu farklılaşma temelinde bir değerlendirmenin yapılabileceği de ifade edilmektedir (Layne-Farrar ve Wong-Ervin, 2014: 10-12; Yeşil, 2017: 48-50).

4.2. Ayrımcı Olmama

FRAND şartlarının bir diğer unsuru olan “ayrımcı olmama” ise esas itibarıyla lisanslamaya ilişkin müzakerelerde şeffaflığın sağlanmasını hedeflemektedir. Bu sayede SEP sahiplerinin lisans alan teşebbüslerin pazardaki rekabet güçlerini aşırı derecede etkilemeleri ve standartlara erişimin de sınırlanmamasını sağlayacaktır. SEP sahibi şeffaflık içinde, lisans talep eden teşebbüse diğer lisans alanlara kıyasla aynı şekilde davranmak ve bu amaçla, benzeri şekildeki lisans sözleşmesinin şartlarını lisans talep eden teşebbüse de teklif etmek veya eşit olmayan muameleler söz konusu olduğunda ise bu durumun gerekçelerinin kabul edilebilir olduğunu ispat etmek zorundadır (Contreras ve Layne-Farrar, 2017: 186-207).

Bu hususun pratikteki karşılığı ise SEP sahibi, lisans bedellerini belirlerken hangi hesaplama parametrelerini dikkate aldığını ve bedeli nasıl hesapladığını ve dahi -varsa- ilgili sektördeki ticari örf ve adetlerin gereği olan hususları da objektif bir şekilde ve somut olarak göstermesi gerekmektedir. Hesaplanma sonucunda ortaya çıkan lisans bedeli teklifi ne ayrımcı ne de istismar edici nitelikte olmalıdır (Yeşil, 2017: 46-51).

5. SEP'LER İLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

SEP'ler, esasen sektörde belirli bir standardizasyonu sağlamaya yönelik olsa da bir buluş neticesinde doğan patentin standartlaşması süreci, patent hukukundan farklılaşarak standarda esas patentlere özgü birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunları dört temel başlık altında incelemek yerindedir.

5.1. SEP'lerin Patent Şartlarını Taşımaması

Standarda esas patentlerde karşılaşılan ilk sorun patentlere ilişkindir. Yukarıda da izah edildiği üzere SBK'lar tarafından bir patentin standart teşkil edip etmediğine yönelik bir değerlendirme yapılmadığı gibi, standarda konu patentin gerçekten patentlenebilir bir buluş olup olmadığına yönelik de bir inceleme yapılmamaktadır. Örneğin IETF'nin standart belirleme sürecine ilişkin politika metni incelendiğinde herhangi bir fikri mülkiyet hakkının varlığına ilişkin değerlendirme yapılma hususunda sorumluluğu bulunmadığını ifade etmektedir (Gross ve Huitema, 1994: 30).

Dolayısıyla SEP bünyesinde yer alan patentlerin esasen bir patent korumasını haiz olup olmadığı belirsizdir. Her ne kadar bu buluşlar patent olarak tescil edilmiş olsalar da bilgi teknolojileri alanında tescil edilen buluşların patent kuruluşlarının incelenmesi de oldukça güç durumdadır. Dolayısıyla esasen patent korumasından yararlanamayacak bir buluş patent olarak tescil edilmekte ve ardından SEP olarak ilan edilebilmektedir.

Uygulamada sıklıkla görülen bir durum ise SEP sahipleri tarafından SEP uygulayıcılarına lisans müzakeresi sürecinde SEP'lere konu patentlere yönelik bir hükümsüzlük davası ikame etmeyeceklerini Őart koşmasıdır (Cotter, 2013: 320-330). Standart haline gelen patentlerin pazar kuvveti nedeniyle kullanım zorunluluğu dikkate alındığında SEP uygulayıcıları veya lisanslayanlar kendilerine sunulan bu Şartları kabul etmek durumundadır.

5.2. SEP'lerin Standart Olmaması

Karşımıza çıkan bir diğer sorun ise SEP olarak beyan edilen patentin küresel ölçekte pazar uygulamaları ve teknolojik durum dikkate alındığında standarda esas niteliğini haiz bir patent olmaması durumudur. Zira patent sahibi, kendi patentine alternatif ve çok daha elverişli teknik çözümlerin varlığını bildiği halde ticari olarak avantaj elde etmek için kendi patentini standart olarak belirletmeye çalışmaktadır. Başka bir ifade ile, patent sahibi yanlış, yanıltıcı veya eksik bilgi sağlayarak patenti gerçekte bir standart olma imkânı bulunmadığı halde patentinin bir SBK tarafından SEP ilan edilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Nitekim önemli bir SBK konumunda bulunan ETSI de açıkça SEP patentlerinin veya patent başvurularının gerçekten ve potansiyel olarak standarda esas teşkil edip etmediği hususunda bir kesinliğin olmadığını vurgulamıştır (ETSI IPR Policy, 71).

5.3. Patent Tuzağı

Patent tuzağı (patent ambush) SEP olarak ilan edilen patentin işleyebilmesi için başkaca bir patentin de lisansına ihtiyaç duyulması ancak bu patentin SEP olarak ilan edilmemesi durumudur. Kimi hallerde SEP sahibi, SEP'in çalışacağı teknolojide elzem konumda bulunan patentini gizleyebilmektedir. SEP sahipleri standart belirleme kuruluşlarını bilinçli bir şekilde yanıltarak SEP kapsamında yer alması muhtemel olan kendi patentlerinin SEP olmasının önüne geçmekte ve bu sayede FRAND şartlarının uygulama zaruretinden kaçabilmektedir. Bir başka deyişle patent sahibi patent hakkını piyasadaki gücü nedeniyle kötüye kullanmaktadır. Bu sayede SEP'i kullanan üçüncü kişilerin zaruri olarak SEP olmayan patentlerini de kullanmaları nedeniyle patent haklarının ihlali edildiği gerekçeleriyle dava ikame edebilmektedirler (Waldeck und Pymont vd., 2009: 495-510).

Amerika Birleşik Devletleri Federal Ticaret Komisyonu'nun (Federal Trade Commission, FTC) önüne gelen bir olayda patent tuzakları inceleme konusu olmuştur. FTC'nin 20 Mayıs 1996 tarihli ve C-3658 sayılı dosya kapsamında incelediği olayda (*Dell Computer Corporation v. FTC, Docket C-3658, 1996*) sektörde önde gelen bilgisayar üreticisi olan Dell, bir bilgisayar veri yolu ile ilgili teknolojinin belirli yönlerini koruyan patentlerin sahibi konumundadır. Video Elektronik Standartları Derneği (VESA) tarafından yürütülen standart belirleme sürecine katılımı sırasında, Dell, kendisinden açıklanması istenmesine rağmen, belirlenecek standart için son derece önemli olan patentlerini saklı tutmuştur. Standart yayımlanıp endüstri tarafından uygulandıktan sonra, Dell, SEP dahilinde bulunmayan ancak SEP'in kullanımı için elzem olan patent haklarını uygulama yoluna gitmiştir. FTC'nin konuyu incelemeye alması neticesinde, Dell patentleri uygulamaktan kaçınmayı kabul etmiş ve inceleme neticelenmiştir.

Bu konuda yine önem arz eden FTC nezdinde yürütülen bir dosya kapsamında verilen Rambus kararına da değinmekte fayda vardır (*Rambus Inc. v. JEDEC Solid State Technology Ass'n, 2008*). Bahse konu olay Ortak Elektronik Cihaz Mühendislik Konseyi (Joint Electron Device Engineering Council, JEDEC) tarafından Senkronize Dinamik Rastgele Erişimli Bellek (SDRAM) teknolojisi için bir standart geliştirilmesine ilişkindir. JEDEC mikro elektronik cihazlara yönelik standart belirleyen küresel bir endüstri grubudur. Yeni depolama teknolojilerinin geliştirilmesine odaklanan çip üreticisi Rambus, JEDEC'e katılım sağlamış, standart belirleme süreci boyunca depolama teknolojilerinin standartla ilgili yönleri üze-

rine yeni patent başvuruları yapmıştır. Rambus JEDEC bünyesinde SDRAM'lerin standardının belirlenmesine ilişkin toplantılara katılım aşamasında bu standartla uyum birkaç teknoloji geliştirmiş ve daha sonra SDRAM standardının bir parçası haline gelen bir dizi patent başvurusunda bulunmuştur. Standardın nihai hali neticelenmeden evvel Rambus JEDEC'ten ayrılmış ve toplantılar sırasında aldığı gelecek standart bilgilerine göre patent başvurularını değiştirmiştir.

Standart yayımlandıktan ve şirketler ürünleri buna göre üretmeye başladıktan üç yıl sonra Rambus, Avrupa'da ve ABD'de SDRAM ile ilgili ürünler üreten çeşitli üreticilere karşı patent ihlali davaları ikame etmiştir. Konuyu rekabet hukuku boyutuyla değerlendiren FTC, Rambus'un JEDEC tüzüğü altındaki yükümlülüklerini ihmal ettiğini ve standart belirlendiği zamana kadar, ilgili patentlerini ve patent başvurularını belirtmeden JEDEC toplantılarına katılarak bilgisayar bellek teknolojileri pazarında hâkim konumunu kötüye kullandığını tespit etmiştir (Waldeck und Pymont vd., 2009: 159).

5.4. Patent Bekletmesi Durumu

Son olarak patent bekletmesi (hold-up situation) durumuna da değinmekte fayda vardır. Genellikle, patentin bir endüstri standardının zorunlu teknik özelliklerini kapsadığı ve bu standardın temel patent kullanılmadan uygulanamadığı, patent sahibinin aşırı telif hakkı ücretleri talep ettiği ve bu durumun endüstri standardını ticari olarak engellediği bir durumu ifade etmektedir. Patent bekletmesi, bir şirket veya bireyin, diğer taraflar bu patentlere bağlı teknolojileri uygulamak için önemli yatırımlar yapana kadar gerekli patentleri sakladığı durumda meydana gelmektedir. Yatırımlar yapıldıktan sonra, patent sahibi gerçek bedelin çok üstünde lisans ücretleri talep edebilecek, bu da diğer şişletmeleri dezavantajlı bir duruma sokabilecektir (Waldeck und Pymont vd., 2009: 495-500).

Özellikle FRAND şartlarına uygun şekilde belirlenecek olan lisans bedeli miktarında bu durum ehemmiyet arz etmektedir. Bazı teşebbüsler ürünlerinde SEP olan patenti kullanmaya başlamışlarsa bunu fırsat bilen SEP sahibi teşebbüsler bu teşebbüslerden yüksek lisans bedeli isteyebilmektedir. Bu durumda, daha önce yapmış oldukları yüksek yatırım maliyetlerini dikkate alarak SEP'lerin yüksek lisans bedellerine de razı olabilmektedir. Bu şekildeki olaylarda SEP sahipleri, mahkemelerden SEP kullanan teşebbüslere karşı tecavüzün men'i kararlarını yüksek lisans bedelleri almak için kaldıraç olarak kullanmaktadır. AB Komisyo-

nun bu konuya ilişkin özellikle aşağıda izah edilecek olan *Samsung* ve *Motorola* kararları emsal niteliğindedir.

6. SEP'LERE İLİŞKİN ÖNEMLİ KARARLAR

SEP'lere ilişkin yapılan incelemelerin genellikle rekabet hukuku kaynaklı olduğunu söylemek yerindedir. Zira FRAND şartlarından da anlaşılacağı üzere SEP'lerin temel özelliklerinden biri standardizasyonu sağlarken SEP sahibine önemli bir pazar gücü sağlamasıdır. Bu çerçevede SEP sahipleri bir nevi hâkim duruma gelmekte ve incelenen vakıalar rekabet hukuku boyutuyla hâkim durumun kötüye kullanılması alanında değerlendirilmektedir.

6.1. *Motorola Kararı*

Avrupa Birliği Komisyonu 29.04.2014 tarihli ve Case AT.39985 sayılı kararında, Apple'ın üretmiş olduğu iPhone markalı mobil cihazlarda Motorola'ya ait patentlerin lisanssız şekilde kullanıldığı iddiasıyla Motorola tarafından satışın durdurulmasına yönelik mahkeme kararı alınmasını hâkim durumun kötüye kullanılması olarak değerlendirmiştir. Olayda Motorola ETSI tarafından standart kabul edilen GPRS patentine sahiptir.

Yukarıda da izah edildiği üzere ETSI nezdinde yürütülen standart belirleme süreçlerinde, teşebbüslerin iki yükümlülüğe uyması gerekmektedir:

1. Hak sahipleri standarda esas teşkil eden fikri mülkiyet haklarının standart olarak belirlenmesinden evvel, ETSI'yi bilgilendirmelidir.
2. SEP sahibi, SEP'lerini FRAND şartlarına uygun şekilde üçüncü kişilere lisanslamayı taahhüt ettiklerini beyan etmelidir.

Apple 2007 yılında pazarda rekabet edebilmek için Motorola'nın SEP sahibi olduğu GPRS teknolojisi de dahil olmak üzere ilgili tüm telekomünikasyon standartlarını içerir şekilde telefonlarının üretimini sağlamış ve iPhone markalı ürünlerini piyasaya sürmüştür. Nisan 2011'de Motorola, mahkemeye başvurarak patent hakkına tecavüzün men'ini talep etmiştir. Dava sürecinde Apple, art arda toplam 6 lisans teklifi yapmıştır. Bu teklifleri reddeden Motorola, 2011 yılı sonunda Alman ilk derece mahkemelerinden tecavüzün men'i kararını almıştır.

Ocak 2012'de Motorola mahkeme emrinin gereği için girişimde bulunduğu-

da Apple, altıncı lisanslama teklifinde bulunarak aralarındaki uzlaşmanın sağlanabilmesi için aşağıda yer alan iki şartı da kabul ettiğini beyan etmiştir:

1. İlk şart Motorola'ya fesih hakkının tanınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Apple bahse konu SEP'in geçerli bir SEP olmadığına ilişkin bir itirazda bulunduğu takdirde Motorola'nın SEP'e ilişkin lisans sözleşmesini haklı nedenle feshedebileceğini kabul etmiştir.
2. Bunun yanı sıra Apple, herhangi bir SEP ihlâlinin bulunmadığını ileri sürdüğu diğer Apple marka cihazları da dahil olmak üzere tüm cihazların SEP'i ihlâl ettiğini kabul etmiştir.

Avrupa Birliği Komisyonu yaptığı incelemede patent hakkının sahibine tanıdığı tekeli yetkide patent ve SEP olarak ikili bir ayrıma gitmiştir. AB Komisyonu ilk olarak patent hakkı sahibinin, tecavüz fiili gerçekteştiğinde bu tecavüzü sona erdirmek üzere mahkeme kararı almasının meşru bir davranış olduğunu ifade etmiştir. Ancak AB Komisyonu, SEP niteliğindeki patentlerin söz konusu olduğu durumlarda bu temel yaklaşımın değişeceğini; zira bir patentin standart olarak belirlenme sürecinde hak sahibinin, SEP'ini FRAND şartlarına uygun lisanslayacağını beyan ettiğini, bu sebeple SEP olan patenlerin sahibi ile SEP olmayan patentlerin sahiplerinin yükümlülüklerinin ve yetkilerinin farklılaştığını ifade etmiştir.

Avrupa Birliği Komisyonu yapmış olduğu değerlendirmede Motorola'nın ilgili teknolojik ürün pazarında hâkim durumda bulunduğunu tespit etmiştir. Komisyon bir SEP sahibinin, FRAND şartları ile lisans talep eden muhatabına karşı yargı yolunu tercih edebilmesinin ancak aşağıda örnek niteliğinde sayılan hallerde mümkün olduğunu ifade etmiştir:

1. Potansiyel lisans alan mali sıkıntı içindeyse veya ödeme güçlüğü çekiyorsa,
2. Potansiyel lisans alan yeterli tazminat yaptırımlarına tabi tutulabileceği bir yargı sistemine tabi değilse, veya
3. Potansiyel lisans alan FRAND şartlarına göre lisans sözleşmesi yapma konusunda isteksizse ve bu nedenle SEP sahibi SEP'inin kullanılmasından ötürü makul bir ücret alamıyorsa dava ikame edebileceği.

Netice itibariyle AB Komisyonu FRAND şartlarına göre kurulmuş bir lisans sözleşmesinde, FRAND şartlarına göre belirlenmiş bir patent ücretini ödemeye

rıza gösteren ve SEP'i ürünlerinde uygulayan üçüncü kişilere karşı, hak sahibinin artık SEP'inin kullanılmasından ötürü makul bir ücret alabilmesi için yargı yoluna giderek men kararı almasına ihtiyacı kalmadığı kanaatine varmış; ve Apple tarafından kabul edilen SEP konusu patentin hükümsüzlüğüne ilişkin davadan vazgeçilmesi ile kullanmama itirazının ileri sürülememesini de rekabet ihlâli olarak değerlendirmiştir.

6.2. Huawei / ZTE Kararı

Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın 16.06.2015 tarihli ve C-170/13 sayılı Huawei/ZTE kararına konu olayda Huawei, patentlerini SEP olarak 2009'da ETSI'ye beyan ederken FRAND şartlarında üçüncü kişilere lisans vereceği taahhüdünde bulunmuştur. Huawei'nin lisans bedeli talebi ZTE tarafından reddedilmiş ve ZTE yalnızca çapraz lisans (cross-licensing) sözleşmesine razı olacağını beyan etmiştir. Çapraz lisans sözleşmeleri tarafların sahip olduğu bir veya daha fazla patentin konu edildiği ve bahse konu patentler için birbirlerine lisans verdiği bir anlaşma türü olarak sınıflandırılmaktadır.

Bu durum üzerine Huawei tarafından açılan davaya bakan yerel mahkeme ABAD'a ön karar başvurusu ile Huawei'in açtığı dava yoluyla hâkim durumun kötüye kullanılıp kullanılmadığını sormuştur. Mahkeme kararında SEP sahibinin yükümlülüklerine ilişkin yol gösterici ve oldukça önemli birtakım değerlendirmelere yer vermiştir:

- Başlı başına SEP sebebiyle Huawei'nin hâkim durumda olduğu tespit edilmiştir.
- SEP sahiplerinin SEP elde edebilmek için FRAND şartlarına uygun olarak lisans vereceklerini beyan etmelerinden ötürü pazardaki diğer aktörler nezdinde meşru bir beklenti oluştuğu, bu sebeple de SEP sahibinin lisans vermeyi reddetmesinin hâkim durumun kötüye kullanılması teşkil edebileceği belirtilmiştir.
- SEP sahibi üzerinde bir nevi ihbar külfeti olduğu ifade edilmiştir. SEP sahibi tarafından SEP uygulayıcısına SEP'in uygulandığında dair bir ihbarda bulunması gerekmektedir. Kendisine ihbar yapılan üçüncü kişi FRAND şartlarına göre lisans anlaşmasına hazır olduğunu bildirmekle yükümlüdür. Böyle bir durum gerçekleştiği takdirde SEP sahibi dava aracılığıyla haklarını kullanmak

yerine FRAND şartlarına uygun şekilde lisans sızleşmesi yapmaya yanaşması gerekmektedir.

- Taraflar arasında gerçekteştirilen FRAND şartlarına ilişkin görüşmelerde lisans bedelinin nasıl ve ne şekilde hesaplandığı şeffaf ve denetlenebilir şekilde gerçekteşmelidir. Lisans görüşmeleri taraflar arasında eşit seviyedeki bir muhataplık ilişkisi şeklinde yürütülmelidir.
- SEP uygulayıcısının da ticari örf ve âdet ile dürüstlük kuralına uygun olarak SEP herhangi bir erteleme lisans sızleşmesini ertelemeye yönelik davranışta bulunmaksızın SEP sahibinin lisans teklifine karşılık vermelidir. Gerekli görüldüğü halde SEP uygulayıcısının SEP bedellerine yönelik bir banka teminat mektubu gibi güvence sağlaması gerekebilecektir.
- Taraflar, FRAND şartlarına uygun bir sızleşme akdedemedikleri takdirde lisans bedelinin bağımsız üçüncü taraflarca belirlenmesi hususunda anlaşabilecektir.

6.3. Qualcomm Kararı

SEP'e ilişkin verilen güncel kararlardan biri de Qualcomm'a ilişkin verilen karardır

(Qualcomm, 2019). 21 Mayıs 2019 tarihinde Northern District Court of California'da Amerikan Rekabet Otoritesi (FTC) ile Qualcomm arasında görülen dava konusu olayda, Qualcomm, SEP niteliğini haiz olan modem çiplerine yönelik "Lisans Yoksa Çip Yok (No Licence No Chips)" politikası benimsemiştir. Qualcomm sahip olduğu patentlerin SEP olması sebebiyle SEP'lerin lisanslanmasına muhtaç olan üreticilerden yüksek tutarlarda lisans ücreti talep etmiştir. Qualcomm'un bu politikasına yönelik yapılan değerlendirmede Qualcomm'dan FRAND şartlarına göre lisans talep eden kişilerin taleplerini reddedilmesiyle rekabetçi ortamın önüne geçildiği; üreticilere modem çipi sağlanması konusunda seçeneklerin sınırlandığı; diğer üretici firmaların yeni teknolojileri geliştirme ihtimalinden patent ücretlerine daha fazla ödemeye razı geldikleri, sonuç itibarıyla cep telefonu fiyatlarının yükseldiği sonucuna varılmıştır.

Qualcomm SEP niteliği haiz patentlerini iki ayrı SBK'ya FRAND şartlarına göre lisanslayacağına dair taahhütte bulunmuş olsa da daha sonra lisans vermeyi kesmenin lisans vermekten "çok daha kazançlı" olacağını düşünerek vazgeçme

yolunu seçtiği görülmüştür. Dolayısıyla Mahkeme Qualcomm'un rakiplerine lisans vermeyi reddetmesine yönelik yaptığı savunmaları kabul etmemiştir. Netice itibarıyla Mahkeme Qualcomm'un rekabeti ihlâl ettiği sonucuna vararak FTC'yi haklı görmüştür.

6.4. Vestel / Philips Kararı

Türk Rekabet Kurulunun 26.12.2019 tarihli ve 19-46/790-344 sayılı Vestel v. Philips kararı, SEP'ler aracılığıyla hâkim durumun kötüye kullanılıp kullanılmadığını inceleyen Türk hukukundaki ilk karar niteliğini haizdir. Rekabet Kurumu bünyesinde yürütülen soruşturma, Philips'in standart belirleme kuruluşuna beyan ettiği altyazı teknolojisine ilişkin SEP'lerini lisanslarken FRAND şartlarına aykırı davranmak suretiyle 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunu ihlâl ettiği iddiası üzerine yürütülmüştür. Vestel tarafından, SEP sahibinin tedbir kararı alınması sonrasında sözleşme şartlarını tek taraflı belirleyerek hâkim durumunu kötüye kullandığı iddia edilmiş ve bu kapsamda özellikle; hükümsüzlük ileri sürmeme özelliğine sahip fesih hakkı hükümlerini dayattığı, Vestel'e yönelik davranışların ayırıcı ve dışlayıcı nitelikte olduğu ve Vestel'e getirilen negatif durumu ispat yükümlülüğü başta olmak üzere FRAND'a ilişkin birtakım iddialar ileri sürülmüştür.

Öncelikle Kurul tarafından verilen karar kapsamında Philips'in sahip olduğu SEP'ler sebebiyle hâkim durumda olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Philips'in FRAND şartlarına uygun bir şekilde SEP'lerini lisanslama yükümlülüğü olduğu ortaya konmuştur. Kurul kararında;

- Vestel ile Philips arasında iki yılı aşkın bir süredir lisans anlaşması müzakerelerinin devam ettiği, SEP sahibi Philips'in fikri mülkiyet hakkını korumak amacıyla dava yoluna gitmeden önce lisans bedelinin tayini konusunda bağımsız bir "üçüncü taraf"a başvurmuş olması gerektiği, Philips'in Vestel'in ürünlerinin toplatılması amacıyla tedbir kararı için mahkemeye gitmesinin hâkim durumun kötüye kullanılması olarak değerlendirileceği,
- SEP'lerin hükümsüzlüğünün ileri sürülemeyeceğine ilişkin doğrudan bir hüküm söz konusu olmasa dahi lisans alanın, patent hakkında geçerlilik davası açması hâlinde anlaşmanın feshedileceğini öngören fesih hakkı kaydının örtülü bir hükümsüzlük kaydı işlevi görebildiği, bu hususun hâkim durumun kötüye kullanılması niteliğinde olacağı zira ilgili olan herkesin patentlerin

hukuken geçerli olup olmadığını sorgulama ve bu patentlerin hükümsüzlüğü için yargı yoluna gitme hakkının olduğu,

- Vestel'in, SEP olan patentler sebebiyle hâkim durumda olan Philips'in tek taraflı belirlediği sözleşmede taraf olmak zorunda bırakılmasının ve sözleşme şartlarının Philips tarafından belirlenmesinin hâkim durumunu kötüye kullandığını gösterdiği hususları tespit edilmiştir.

Bunun sonucu olarak da Philips'e idari para cezası verilmiştir. İlgili Kurul kararının iptali talebiyle Philips yargı yoluna başvurmuştur. İlk derece mahkemesi tarafından dava konusu işlemin iptaline karar verilmiş ancak henüz yargı süreci kesinleşmemiştir. Bununla birlikte rekabet kurulunun SEP'lere ilişkin yapmış olduğu değerlendirme AB kararları çerçevesinde de önem ifade etmektedir.

7. AVRUPA BİRLİĞİ TASLAK SEP DÜZENLEMESİ

SEP'ler ile ortaya çıkan sorunların, AB iç pazarının etkin işleyişine yönelik enđişeler oluşturması sebebiyle AB Komisyonu tarafından SEP'ler incelenmiş ve bu konuya ilişkin hem bir etki değerlendirme raporu hem de bu rapor neticesinde bir Tüzük tasarısı (*COM(2023)232 - Proposal for a Regulation on Standard Essential Patents - European Commission, 2023*) oluşturulmuştur. Bu kapsamda AB'nin SEP yaklaşımında köklü bir değişiklik yapılması ve küresel bir standart belirlenerek dengenin korunmasını teminen bir çerçeve oluşturulması hedeflenmektedir. Bahse konu tasarı 24 Şubat 2024 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından müzakere pozisyonu benimsenmiştir (adopting negotiation position). Bu kapsamda Avrupa Parlamentosu SEP'e ilişkin tasarımın nihai halinin şekillendirilmesine yönelik yolu açtığını söylenebilmektedir.

Tüzük ile birlikte AB içinde SEP sahiplerinin ve uygulayıcılarının yeniliğe elverişli bir ortamda çalışmalarını, ürünleri, üretimini ve satışını gerçekleştirmelerini ve küresel ölçekte birer rekabetçi aktör olarak ortaya çıkmalarını planlamaktadır. Her ne kadar uluslararası standartlar olan 4G, 5G, Wi-Fi, HEVC gibi teknolojiler, ürünlerin küresel ölçekte birbiriyle uyumlu çalışmasını sağlamakta ve bu nedenle lisans sözleşmeleri genellikle küresel ölçekte ele alınsa da AB SEP'ler konusunda bölgesel bir yaklaşım ele alıp bu yaklaşımı küresel ölçüğe taşımaktadır.

Aşağıda önemli noktalarına değinileceği üzere önerilen bu düzenleme ile SEP'lerin lisanslanabilmesi için gerekli olan zorunlu bilgiler, SEP'lere ilişkin ka-

ytılar, kayıtlı SEP'lerin esaslılığının değerlendirilmesi süreçleri ve SEP'lerin lisanslanması aşamasında FRAND şartlarının tayini konusunda şeffaflığa ilişkin önlemler getirmektedir.

7.1. Yetkinlik Merkezi, Zorunlu SEP Kaydı ve Bilgi Verme Yükümlülüğü

Düzenleme ile Avrupa Birliği Fikri Mülkiyet Ofisi bünyesinde Yetkinlik Merkezi (*Competence Center*) kurulması hedeflenmektedir. Bu yetkinlik merkezinin standart belirleme kuruluşlarına benzer bir çalışma mekanizması olacağını ancak SEP'lerden kaynaklanan sorunlara yönelik de bazı hallerde müdahale kabiliyetinin olduğunu söylemek yerindedir. Merkezde SEP kaydının yapılması, bir SEP'in standarda esasa olup olmadığına ilişkin incelemelerin yürütülmesi,

SEP'in lisanslanması aşamasında gündeme gelen FRAND'ın belirlenmesi ve KOBİ destek hizmetleri gibi hususlara ilişkin görevler de yer almaktadır. Merkezde SEP'lerin kaydına ilişkin olarak;

1. İlgili standartlar hakkında bilgi,
2. Mevcut durumdaki SEP'lerin, patent numarası ve tescil edilen ülke dahil tanımlanması, SEP'in sicile kayıt tarihi ve numarası,
3. Standart sürümü, teknik özellik ve patentin zorunlu kabul edildiği teknik özelliğin belirli bölümleri,
4. SEP sahibinin SBK'da vermiş olduğu FRAND şartları,
5. SEP sahibinin adı ve iletişim bilgileri, SEP sahibi bir şirketler grubunun parçası ise hâkim şirketin adı ve iletişim bilgileri
6. SEP sahibinin ücretlendirme ve indirim politikaları da dahil olmak üzere herkese karşı uygulayabileceği standart şartlara ilişkin bilgiler,
7. Patent havuzlarıyla lisanslama imkanının varlığı gibi bilgilerin yer alması öngörülmektedir. Ayrıca yetkinlik merkezi bünyesinde yer alması öngörülen elektronik veri tabanına ilişkin madde incelendiğinde, yukarıdaki bilgilere ek olarak, standarda konu patente ilişkin detaylı bilgiler, FRAND şartlarına ilişkin gizli olmayan bilgiler, toplu telif hakkı ödemelerine ilişkin bilgiler, SEP hakkındaki uzman görüşleri, SEP'e ilişkin mahkeme kararları vb. gibi uygulamada o SEP'in tercihinin yönelik önemli bilgilerin de kayıt altına alınması öngörülmektedir. Böylesine detaylı bir bilgilendirme sürecinin öngörülmesi

şüphesiz şeffaflığı arttıracak ve pazar dinamiklerine önemli etkilerde bulunacaktır. şeffaflık eksikliğinin ne anlama geldiği açıkça belirtilmemiş olsa da bağlamdan anlaşılan sorun, SEP uygulayıcılarının genellikle (1) hangi SEP'lerin belirli bir standartla ilişkili olduğu, (2) SEP sahiplerinin kimlikleri, (3) beyan edilen SEP'lerin aslında standart için zorunlu olup olmadığı ve (4) lisans bedelinin FRAND kapsamındaki durumu olduğu konusunda bilgi eksikliği yaşaması olarak anlaşılmaktadır (Raskovich vd., 2023: 4). Öğretide bu sorunların birer pazar davranış sorunu olduğu, bunların katı dzenlemeler yoluyla aşılamayacağı görüşü tartışılmaktadır. SBK'lar şeffaflığa ilişkin problemleri kural olarak SEP sahiplerinin beyanlarına dayanarak çözmeye çalışmaktadır. Bu halde SEP sahipleri zorunlu açıklamalar yaparak şeffaflığı arttırmaya yönelmektedir.

Bununla birlikte öğretide bu durumun SEP sahiplerinin AB'deki fikri mülkiyet haklarını zayıflatabileceği ve bazı hallerde ihlâl nedeniyle doğabilecek tazminat taleplerini tamamen ortadan kaldıracabileceği ifade edilmektedir (Raskovich vd., 2023: 13-15). Ayrıca AB bünyesinde bir yetkinlik merkezi adı altında alternatif bir SBK'nın kurulması ve bir SEP veri tabanının inşa edilmesine ilişkin de SBK'lar tarafından eleştirilmektedir. AB'nin en büyük iki SBK'sı olan Avrupa Standardizasyon Komitesi (European Committee Standardization, CEN) ve Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesi (European Committee for Electrotechnical Standardization, CENELEC) tarafından hazırlanan ve AB Komisyonu'na sunulan görüş belgesinde, halihazırda kendi SEP veri tabanlarına sahip olduklarını, yeni bir veri tabanı inşasının SEP sahipleri üzerindeki idari yükü arttıracacağını ve bu durumun SEP'e ilişkin yenilikçiliğin önünde bir engel olabileceğini ifade etmiştir (Position Paper CEN and CENELEC response to the European Commission proposal for a Regulation on SEPs, 2023).

7.2. SEP Esaslılık İncelemeleri

Tüzük madde 28 ile yetkinlik merkezi tarafından, patentin standarda esas olabilmesi için elzem olan esaslılığa ilişkin objektif, tarafsız ve gizlilik içinde yürütülebilmesi teminen bir süreç öngörülmektedir. Bu süreçte SEP'e ilişkin esaslılık kontrollerini gerçekteşirecek değerlendiricilerin atanması öngörülmektedir. Bu değerlendiriciler, ilgili teknik alanlarda uzmanlık sahibi ve bağımsız kişilerden oluşacaktır. Esaslılığa ilişkin bir değerlendirmenin bulunmaması, bir SEP ile ilgili lisanslama görüşmelerini veya herhangi bir mahkeme veya idari işlemi en-

gelmeyecek şekilde düzenlenmiştir. Zira bu esaslığa ilişkin değerlendirmenin bağlayıcı olmayacağı ve temel hedefin SEP'lere ilişkin şeffaflığı artırmak olduğu söylenebilecektir. Bu sayede taraflar yeterli bilgiye sahip şekilde hareket edecektir.

Ancak bir patentin belirli bir alanda standarda esas olup olmadığını belirleyebilmek oldukça zor bir durumdur. Nitekim mevcut durumda da SEP olarak ilan edilen patentlerin ilan edildikleri standart kapsamında esaslı olmadığı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, SEP'lerin kayıt kalitesini sağlamak ve kötüye kullanımların önüne geçmek için önemli bir düzenleme olarak yer almaktadır. Son olarak standartların belirli tarihler sonrasında değişebileceği dikkate alınarak esaslılık değerlendirmesinin periyodik olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

7.3. FRAND Şartlarının Belirlenmesi

SEP düzenlemesi, SEP sahiplerinin ve SEP uygulayıcılarının FRAND lisansı konusunda anlaşmalarına yardımcı olmak için yetkinlik merkezi tarafından yönetilecek bir arabuluculuk benzeri süreç öngörülmüştür. Taslak metnin 34'üncü maddesinde düzenleme altına alınan sürecin azami 9 ay içinde neticelendirilmesi ve SEP sahibi veya SEP uygulayıcısının mahkemeye başvurmadan önce zorunlu olarak tamamlanması öngörülmektedir. Arabuluculuk benzeri bu süreç ile, genellikle rekabet hukuku boyutuyla ele alınan dava tehdidi veya geciktirmeye yönelik davranışlar olmadan müzakereler için "güvenli bir liman" oluşturulması hedeflenmektedir. Düzenlemeye göre sürecin neticesinde taraflar halen anlaşamazlarsa, arabulucu nihai bir teklif yapacak ve taraflar bu teklifi kabul edip etmemekte serbest olacaklardır. Arabulucunun hazırlamış olduğu nihai belge gizli olarak kılınan kısımlar hariç olmak üzere hukuki süreçlerde kullanılabilir.

Taslak kapsamında getirilen eleştirilerin önemli bir bölümü de bu kapsamda karşımıza çıkmaktadır. Taslak metin m. 34(1)(a)'ya göre bağlayıcı olmayan FRAND şartlarının belirlenmesi sürecinde patent sahibi ancak FRAND belirleme prosedürünün tamamlanmasından sonra mahkemeye başvurabilecektir. Patent sahibinin dava hakkının bu şekilde sınırlandırılması ise madde 38(3)(b) ile davalı tarafın FRAND görüşmelerine katılmak istememesi durumu dikkate alınarak sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla SEP sahibi yalnızca FRAND görüşmelerine katılmak istemeyen tarafa karşı doğrudan dava ikame edebileceği anlaşılmaktadır. Bu halde ise SEP uygulayıcılarının FRAND belirleme sürecine katılacağı ve ancak bu süreci ağırdan alacağına yöneliktir. Bu halde uygulayıcı dokuz aylık

s renin tamamı boyunca süreci uzatabilecek ve böylece daha uzun bir koruma süresine sahip olabilecek ve henüz herhangi bir bedel belirlenmemiş ve ödenmemiş olacaktır. Bu gecikmenin uygulayıcılara haksız bir fayda sağladığı ifade edilmektedir (Verschuur vd., 2024).

7.4. Toplu Lisanslama

Taslak düzenleme ile taraflar arasında FRAND'a uygun bir bedelin belirlenebilmesi için ayrı bir süreç geliştirilmiştir. Toplu lisanslama durumunda SEP sahipleri ve/veya uygulayıcılar, arabulucuların FRAND belirleme süreçlerine katılmasını isteyebilecek ve standartlaştırılmış bir teknolojinin kullanımı için ödenecek lisans  creti kapsamında bağlayıcı olmayan görüş sunmalarını sağlayabilecektir.

Kural olarak fikri mülkiyet haklarının korunması  lkeseldir. Başka bir deyişle fikri mülkiyet hakları tescil edildikleri ülkede korunurlar. 4G, 5G, Wi-Fi, DVD gibi birçok standardın küresel ölçekte yürürlükte oldukları unutulmamalıdır. Bu halde bir standarda ilişkin patenti kullanan teşebbüse yönelik alınabilecek önlemler ilgili ülkelerle sınırlı kalmakta ve SEP sahiplerine patent haklarının ihl liyle mücadele noktasında önemli sorunlar ortaya çıkarmaktadır. SEP'ler her ne kadar kolaylık sağlayan araçlar olarak karşımıza çıksalar da lisanslanması sürecinde küresel ölçek dikkate alınarak bağımsız bir arabuluculuk yapısının getirilmesinin faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Çeşitli endüstri sektörlerinde uygulanan standartlar, küreselleşmiş ekonomik çerçevede önemli bir itici güç haline gelmiştir. Bu standartlar, ekonomik üretimin sürekliliğini sağlamak için ürünler arasında uyumlu etkileşimi kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda farklı işletmelerin tasarladığı bileşenlerin belirlenmiş bir şekilde birbirleriyle çalışmasını sağlayarak piyasa rekabetini teşvik etmektedir. Ancak, belirli bir standardın korunduğu ürünlerin genellikle bu standartların temelini oluşturan patentlerden faydalanmadan üretilemeyecektir. Örneğin, iletişim sektöründeki LTE standardı gibi teknolojiler, bu alanda faaliyet göstermek isteyen işletmelerin bu standartlara esas patentlerden yararlanmalarını zorunlu kılmaktadır.

Diğer taraftan, SEP'lerin sağladığı bu faydalar yanında olumsuz yönlerinin de bulunduğunu söylemek yerindedir. Özellikle SEP nedeniyle pazarda oluşan hâkim durum, SEP sahiplerini rekabet karşıtı davranışlara yönltebilmekte ve patent hakkının sağlamış olduğu hakların kötüye kullanılması yoluyla SEP'ler diğer teşebbüsler ve nihayetinde sektör ve tüketiciler nezdinde olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Nitekim, Avrupa Birliği'ndeki son gelişmeler, SEP'lerle ilgili potansiyel kötüye kullanımları ve rekabet zedeleyici uygulamaları önlemek için dengeli bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Fikri mülkiyet haklarının korunması ile adil rekabet ortamının tesisi arasında bir denge kurulması hususu AB içindeki tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır. SEP'ler ile ortaya çıkan sorunların, AB iç pazarının etkin işleyişine yönelik endişeler AB Komisyonu tarafından SEP'lere yönelik hem bir etki değerlendirme raporu hem de bu rapor neticesinde bir taslak Tüzük çalışmasına vücut vermiştir. Bu kapsamda AB'nin SEP yaklaşımında köklü bir değişiklik yapılması ve küresel bir standart belirlenerek dengenin korunmasını teminen bir çerçeve oluşturulması hedeflenmektedir. Taslak çalışma SEP sektörünün tüm aktörlerine yönelik sorunların tespitinde önem arz etmektedir. Yasalaşmasından bağımsız olarak SEP'lerin belirlenmesinde merkez konumunda bulunan SBK'ların yalnızca belirlenmesinde rol alması, bu belirlenme sürecinde SEP kapsamında yer alan buluşların patentlenebilirliği başta olmak üzere, lisans sözleşmelerinin FRAND kapsamında gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği gibi meselelere ilişkin çekimser davranışlarını da tespit ettiğini söylemek yerindedir. Bu sebeptir ki daha kontrolcü ve SEP'lerin hem belirlenmesi hem de lisanslanması sürecinde şeffaflığın temini için de önemli düzenlemeler yer almaktadır.

Standarda esas patentler, küresel ekonomide teknolojik uyumluluğun ve rekabetin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle telekomünikasyon gibi hızlı gelişen sektörlerde, SEP'ler sayesinde farklı üreticilerin sundukları ürünler arasında uyumlu bir çalışma ve etkileşim sağlanma imkânı doğmaktadır. Bu patentler, belirli teknolojik standartları uygulamak için zorunlu hale gelen ve ürünlerin uluslararası pazarda sorunsuz bir şekilde çalışmasını mümkün kılan önemli unsurlardır. SEP'ler, üreticilere farklı pazarlara erişim kolaylığı sağlarken, tüketicilere de aldıkları cihazların geniş bir coğrafyada kullanılabilir olması imkânını sağlamaktadır.

Ancak, SEP'lerin sağladığı avantajların yanı sıra, bu patentlerin kötüye kullanımını ve rekabeti olumsuz etkileyen uygulamaları da bulunmaktadır. SEP'lerin pazar üzerindeki olumsuz etkileri, özellikle bu patentlerin lisanslama süreçlerindeki karmaşıklıklardan ve adil, makul ve ayrımcı olmayan şartların belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. SEP sahipleri, patentlerini FRAND şartlarına uygun şekilde lisanslamayı taahhüt etseler de uygulamada bu şartların ne anlama geldiği ve nasıl uygulanması gerektiği konusunda çeşitli uyuşmazlıklar yaşanmaktadır. Bu durum, SEP sahipleri ile lisans almak isteyen teşebbüsler arasında hukuki ihtilaflara yol açmakta ve teknoloji pazarındaki rekabeti olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu, SEP'lerle ilgili bu sorunları gidermek, SEP'lerin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde yönetilmesini sağlamak amacıyla, SEP sahipleri ile lisans alıcıları arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik yenilikçi yaklaşımlar sunan bir taslak SEP düzenlemesi sunmuştur. Bu düzenleme, SEP'lerin etkili bir şekilde kullanılması ve yenilikçiliğin teşvik edilmesi için dengeli bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir. Önerilen düzenlemeler, SEP sahiplerinin ve uygulayıcılarının yeniliğe elverişli bir ortamda çalışmalarını, ürünlerin üretimini ve satışını gerçekleştirmelerini ve küresel ölçekte rekabetçi aktörler olarak ortaya çıkmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin SEP düzenlemeleri, SEP'lerin kayıt altına alınması, esaslılık değerlendirmelerinin yapılması ve FRAND şartlarının belirlenmesi süreçlerinde şeffaflığı artırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda örneğin, Avrupa Birliği Fikri Mülkiyet Ofisi bünyesinde kurulması planlanan "yetkinlik merkezi", SEP'lerin kaydı, SEP konusu patentlere ilişkin esaslılık değerlendirmeleri ve FRAND şartlarının belirlenmesi gibi konularda görev alması ve SEP'lere

ilişkin şeffaflığın artırılmasına katkıda bulunması amaçlanmaktadır. Bu sayede, SEP sahipleri ve lisans alıcıları arasındaki ilişkiler daha şeffaf ve hesap verebilir bir zeminde yürütülecek, SEP'lerin kötüye kullanımının önüne geçilecektir.

SEP'lerin etkin bir şekilde yönetilmesi, hem teknoloji pazarında adil rekabetin sağlanması hem de tüketicilere sunulan ürün ve hizmetlerin çeşitliliğinin artırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'nin bu alandaki çabaları, SEP'lerin küresel ölçekte daha etkin ve adil bir şekilde kullanılmasını sağlayarak, teknolojik gelişmeleri ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir. SEP'lerin lisanslama süreçlerinde şeffaflığın artırılması ve FRAND şartlarının netleştirilmesi, SEP sahiplerinin ve lisans alıcılarının haklarını korurken, pazardaki rekabeti de teşvik edecektir. Bu düzenlemeler, SEP'lerle ilgili anlaşmazlıkların azaltılmasına ve teknoloji pazarının daha sağlıklı bir şekilde işlemesine katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin SEP'lerle ilgili yeni düzenlemesi ile hem SEP sahipleri hem de lisans alıcıları için adil ve dengeli bir çerçeve sunulması hedeflenmektedir. SEP'lerin küresel ölçekte etkin ve adil bir şekilde kullanılması, tüm paydaşlar için faydalı olması ve teknolojik ilerlemenin devam etmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Barazza, S. (2014). Licensing standard essential patents, part one: *The definition of F/RAND commitments and the determination of royalty rates*. Journal of Intellectual Property Law ve Practice, 9(6), 465-481. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpu001>

Becker, W. E., Shapiro, C., ve Varian, H. R. (1999). *Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy*. The Journal of Economic Education, 30(2), 189. <https://doi.org/10.2307/1183273>

Bera, R. K. (2015). *Standard-Essential Patents (SEPs) and Fair, Reasonable and Non-Discriminatory (FRAND) Licensing*. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2557390>

Colangelo, G. (2023). *FRAND Determination Under the European SEP Regulation Proposal: Discarding the Huawei Framework?* (SSRN Scholarly Paper 4632865). <https://papers.ssrn.com/abstract=4632865>

Contreras, J. L., ve Layne-Farrar, A. (2017). *Non-Discrimination and FRAND Commitments*. İçinde J. L. Contreras (Ed.), *The Cambridge Handbook of Technical Standardization Law* (1. bs, ss. 186-208). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316416723.015>

Cotter, T. F. (2013). *The Comparative Law and Economics of Standard-Essential Patents and FRAND Royalties* (SSRN Scholarly Paper 2318050). <https://papers.ssrn.com/abstract=2318050>

de Vries, H. J. (2006). *Standards for Business – How companies can profit from participation in international standards setting*.

Dell Computer Corporation v. FTC Docket C-3658. (2014). <https://www.ftc.gov/legallibrary/browse/cases-proceedings/931-0097-dell-computer-corporation>

Dolmans, M. (2002). *Standards For Standards*. Fordham International Law Journal, 26(1), 163.

European Commission, (2017) Joint Research Centre. Institute for Prospective Technological Studies. (2015). *Fair, Reasonable and Non-Discriminatory (FRAND) licensing terms: Research analysis of a controversial concept*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2791/348818>

European Commission, (2023). *SWD(2023)124-Impact assessment accompanying the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on standard essential patents and amending Regulation (EU) 2017/1001*, https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/com2023232-proposal-regulation-standard-essentialpatents_en

European Telecommunications Standards Institute Intellectual Property Rights Policy, 29 Nisan 2024 <https://www.etsi.org/images/files/IPR/etsi-ipr-policy.pdf>

Geradin, D., ve Rato, M. (2006). *Can Standard-Setting Lead to Exploitative Abuse? A Dissonant View on Patent Hold-Up, Royalty Stacking and the Meaning of FRAND* (SSRN Scholarly Paper 946792). <https://doi.org/10.2139/ssrn.946792>

Gilbert, R. J. (2011). *Deal or No Deal? Licensing Negotiations in Standard-Setting Organizations*. *Antitrust Law Journal*, 77(3), 855-888.

Gross, P. G., ve Huitema, C. (1994). *The Internet Standards Process – Revision 2 (Request for Comments RFC 1602)*. Internet Engineering Task Force. <https://doi.org/10.17487/RFC1602>

Layne-Farrar, A., ve Wong-Ervin, K. W. (2014). *Methodologies for Calculating FRAND Royalty Rates and Damages: An Analysis of Existing Case Law* (SSRN Scholarly Paper 2668623). <https://papers.ssrn.com/abstract=2668623>

Lerner, J., ve Tirole, J. (2013). *Standard-Essential Patents (Working Paper 19664)*. *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.3386/w19664>

Memiş, T. (2019). *Patentin Standart Olarak Kabul Edilmesi Halinde Ortaya Çıkan Sorunlar. İçinde Fikri Mülkiyet Hukuku Yıllığı 2016* (ss. 171-189). <https://>

yetkin.com.tr/fikri-mulkiyethukuku-yilligi-2016-9069

Pınar, H. (2021). *Dijital Ekonomi Hukuku Kapsamında Yeni İş Modellerinin ve Teknolojilerin Ticaret ve Rekabet Hukuku Boyutu* (1. bs). Yetkin.

Position Paper CEN and CENELEC response to the European Commission proposal for a Regulation on SEPs August 2023. (2023, Ağustos). <https://www.cencenelec.eu/media/response-to-the-draft-regulation-on-standard-essential-patents.pdf>

Qualcomm v. FTC No. 19-16122 (9th Cir. 2020): Hearing on 17-CV-00220-LHK (2019). https://www.ftc.gov/system/files/documents/cases/qualcomm_findings_of_fact_and_conclusions_of_law.pdf

Rambus Inc. v. JEDEC Solid State Technology Ass'n (2008), 522 F.3d 456

Raskovich, A., Ginsburg, D. H., Kobayashi, B. H., Lipsky, A. B., ve Yun, J. M. (2023). *IP Rights Delayed are IP Rights Denied: The Global Antitrust Institute's Comment on the European Commission's 2023 Proposal to Regulate Standard-Essential Patents* (SSRN Scholarly Paper 4541680). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4541680>

Sabine. (t.y.). *Standards Making Process*. ETSI. Geliş tarihi 24 Haziran 2024, gönderen <https://www.etsi.org/standards/standards-making>

Schmalensee, R. (2009). *Standard-Setting, Innovation Specialists And Competition Policy* *. The Journal of Industrial Economics, 57(3), 526-552. <https://doi.org/10.1111/j.14676451.2009.00388.x>

Siebrasse, N., ve Cotter, T. F. (2015). *The Value of the Standard* (SSRN Scholarly Paper 2636445). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2636445>

Swanson, D. G., ve Baumol, W. J. (2005). *Reasonable and Nondiscriminatory (Rand) Royalties, Standards Selection, and Control of Market Power*. Antitrust Law Journal, 73(1), 1-58.

Tyagi, A., ve Chopra, S. (2017). *Standard Essential Patents (SEP's)—Issues ve Challenges in Developing Economies* (SSRN Scholarly Paper 3037327). <https://>

papers.ssrn.com/abstract=3037327

Verschuur, A. M., Bergsma, S., Rijke, B., ve Rietama, B. (2024, Şubat 27). A Critical Analysis of the EC Proposal for SEP Regulation. Kluwer Patent Blog. <https://patentblog.kluweriplaw.com/2024/02/27/a-critical-analysis-of-the-e-c-proposal-for-sepregulation/>

Waldeck und Pymont, W., Straus, J., Adelman, M. J., Brauneis, R., Drexl, J., Nack, R., Adelman, M. J., Brauneis, R., Drexl, J., ve Nack, R. (Ed.). (2009). Patents and technological progress in a globalized world: Liber amicorum Joseph Straus. Springer.

Wipusanawan, C. (2020). *Standard-essential patents and incentives for innovation*. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3749905>

Yeşil, T. (2017). “FRAND” İlkeleri Çerçevesinde Lisanslanan “Standarda Esas Patentler”e Dair Mahkeme Emri Uygulamaları: AB Rekabet Hukuku Açısından Değerlendirme. Rekabet Dergisi, 67, Article 67.